

Fig. 1. S. Jørgens-Kapellet ved Spidlegård. Situationsplan, 1:2000 (indsatsen 1:200).
 Efter tegning af arkitekt K. S. L. Thorsen 1918.

†KAPELLET I SPIDLEGÅRD

BORNHOLMS SØNDRE HERRED

I Åker sogn lå i middelalderen en *S. Jørgens* gård, et hospital for spedalske, hvormindet endnu er bevaret i navnet på den landejendom, Spidlegård¹, til hvilken stiftelsen var knyttet. Institutionen har haft sit eget *kapel*, en bygning, som efter de bevarede *ruiner* at dømme må være blevet rejst engang i 1200-tallet. De spedalskes hus (*domus leprosorum*) på Bornholm omtales dog ikke før i 1300-tallet, nemlig 1334, da ærkebiskop Karl den Røde betænker det i sit testamente med 20 mark², og 1379, da kapellet arver en tobinds messebog efter ærkebisp Niels Jensen³. Hvor længe stiftelsen derefter har gjort tjeneste efter sit oprindelige formål ses ikke. Præsteindberetningen af 1624 vil vide, at en adelsmand ved navn Skjalm Gyldenstjerne⁴ havde givet sin sædegård og 18 andre bøndergårde »til et lazaret eller almissehus, som er opbyggt straks hos S. Jørgens hospital eller kapel«, hvoraf i hvert fald fremgår, at kapellets bygning dengang endnu var ved magt. Det er sikkert rigtigt, at den sidste katolske landprovst på Bornholm hed Skjalm⁵, og at han boede på Spidlegård, og helt sikkert, at hospitalet i lighed med talrige tilsvarende institutioner allerede før reformationen havde fået karakter af et kongeligt len, thi S. Jørgen-godset, som lybækkeren Carsten Lyneborg havde

fået tag i, måtte han, presset af det danske rigsråd, 1532 afstå til en anden lægmand, danskeren Mikkal Hals⁶. 1551 blev Spidlegård m.v. bortforlenet til hofsinden Henning Gagge med pligt til at underholde så mange fattige, »som renten dér tilligger tåle kan«⁷. Denne stiftelse, som endnu eksisterer, blev 1694 flyttet til Åkirkeby (sml. s. 132). Resterne af kapellet blev udgravet 1918 af Poul Nørlund.

Kapeltomten ligger et par km vest for Åkirkeby, omkring 300 m nord for det sted, hvor landevejen til Rønne skærer Læså, et af øens betydeligere vandløb. På åens vestre bred ligger her den anselige Spidlegård, Kapellet har stået lige overfor, på den anden side af åen. Terrænet her er ikke særlig jævnt, kapellet har stået på en brink, om hvilken åen engang synes at have bøjet sig i et knæk, men dette forhold er blevet ændret ved anlæget af en vandmølle, som var i funktion indtil omkring 1950. Såvel mølle- som gårdstedet er gamle, det er rimeligt, at de ældste forgængere til dem begge har været nødvendige led i hospitalskomplekset⁸. Nogle svage bygningsrester, som ved udgravningen påvistes godt 30 m syd for kapellet, kan måske stamme fra det i præsteindbetretningen af 1624 omtalte almissehus.

Kapellet har været en enkel, rektangulær bygning af granit og silurkalk, 14 m lang, 8.5 m bred i udvendigt mål. Fundamenterne er svære, af de 105—120 cm tykke mure er den nordre omtrent helt opbrudt, de øvrige bevaret i nogle få skifters højde. Murværkets karakter er forskellig, således er østgavlen fortrinsvis sat af 10—20 cm høje, tugtede kalkstensflager, mens sydmuren overvejende består af meget store, omhyggeligt udvalgte kampesten, rejste med den glatte side udad, en teknik, som minder om Gudhjem. De store fuger er her udfyldt med kalkstensflækker. Rygningens hjørner har gennemgående været af silurkalk.

En oprindelig *portal* i syd er af vel forarbejdet silurkalk og enkelte kampesten. Den har udvendig haft to stumpvinklede false, en stor og en ganske lille, udhugget i een og samme sten. Lavt over tærskelen er der et tyndt, om falsene forkrøbbet rundstavprofil. I lysningens sider viser smalle skurer hvor dørflojens tynde, fremspringende anslag af sten har siddet. Portalens inderparti er smiget. — Et dørsted i vestgavlen, lidt nord for dennes midte, kan næppe være oprindeligt.

Vinduerne, om hvis plads og tal intet vides, har været af velhuggen kalksten og haft smige til begge sider, hvilket fremgik af en stor mængde skråt tildannede sten, som blev fundet i fylden.

I det *indre* har der været et indtil 10 cm tykt gulv, stampet af ler og kalk. I rummets østende udgravedes grundstenene fra tre *altre*, i midten et større, lidt fra væggen (160x108 cm), i hjørnerne mindre sidealtre (fig. 2).

Kapellet har samme enkle plan som Salomons kapel på Hammeren (s. 331), men er sikkert noget ældre end dette. Det anvendte materiale og de endnu ret

kultiverede detaljer, især syddørens og en løst funden, lav base til en knap 20 cm tyk søjle⁹, retfærdiggør en datering til 1200-tallet, i hvert fald til dettes senere del.

Mure og vægge har stået pudset og hvidtet. Utallige brokker viste, at taget havde været hængt med munketegll.

KILDER OG HENVISNINGER

M. K. Zahrtmann: Billeder fra Bornholms Historie i Tilknnytning til Middelalderens Kapeller, i: Bh. Saml. VIII, s. 186 ff. Udgravningsberetning, bilagt med opmålinger af K. S. L. Thorsen (1918, Poul Nørlund) i NM.s arkiv.

¹ Bornholms Stednavne, Kbh. 1950—51, s. 496. ² Kr. Erslev: Testamenter fra Danmarks Middelalder indtil 1450, Kbh. 1901, s. 68. ³ *ibidem*, s. 151: »Item domui leprosorium *ibidem* (o: in Borandaholm) unum par missalium sacerdotalium«. ⁴ I præsteindberetningen af 1624 er meget ubehjælpsomt tegnet en liljeagtig figur, hvorover en syvoddet stjerne, som dengang fandtes »på en sortblå marmorsten i gården udenfor herbergsdøren liggendes«, og som beretteren åbenbart har anset for at være en Gyldenstjernes våben, om med føje turde være lidt usikkert. ⁵ Sognevidne, af Hübertz (nr. 78, s. 84) henført til 1530: »Item Her Skellm war Degen her paa Landytt ... Handt ssad i Spedelegaarinn: her paa landytt och war ffødtt y Bleginge«. ⁶ Hübertz, nr. 82, s. 87 f. — Mikkel Hals var den sidste ærkebispelige slotsherre på Hammershus (indtil 14. nov. 1525). ⁷ Hübertz, nr. 135, s. 174. ⁸ Ravn, s. 133: ». . . haver der hos Gaarden en liden Skvat-Mølle; . . .«. ⁹ I Nationalmuseet II (Mus nr. D. 9541).

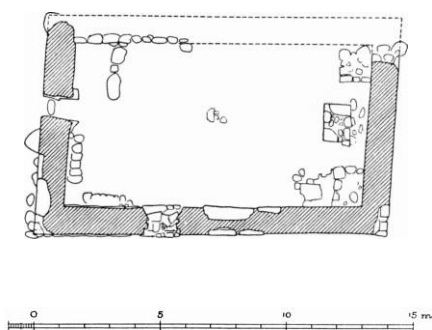

Fig. 2. S. Jørgens-Kapellet ved Spidlegård. Grundplan, 1:300, målt af K. S. L. Thorsen 1918. Tegnet af Tove Bojesen 1952.